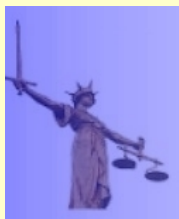

SUKCESE DO ODPOVĚDNOSTI STÁTU V ROZSUDKU MSD VE VĚCI APLIKACE ÚMLUVY O ZABRÁNĚNÍ A TRESTÁNÍ ZLOČINU GENOCIDIA

(CHORVATSKO V. SRBSKO)

Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

Právnická fakulta UK, Ústav státu a práva AV ČR

ÚVOD

Dne 3. února 2015 vynesl Mezinárodní soudní dvůr dlouho očekávaný rozsudek ve sporu mezi Chorvatskem a Srbskem,¹ týkající se údajného porušení *Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia* (1948). Tímto rozhodnutím se uzavírá řada sporů spojených s rozpadem bývalé Jugoslávie a tragickým ozbrojeným konfliktem, který tento rozpad provázal.

ŘÍZENÍ PŘED MSD

Z procesního hlediska spor začal 2. Července 1999, kdy Chorvatsko podalo žalobu proti Svazové republice Jugoslávie (FRJ) ve sporu týkajícím se údajných porušení Úmluvy proti genocidiu, spáchaných mezi roky 1991 a 1995. Dne 18. listopadu 2008 Soud vydal rozsudek, kterým zčásti odmítl předběžné námítky proti jurisdikci vznesené žalovanou stranou (kterou se tedy již stalo Srbsko). Srbsko následně uplatnilo protinárok v rámci

probíhajícího sporu. Ve dnech 3. 3. až 1. 4. 2014 se konalo v Haagu veřejné ústní jednání k jedné z jurisdikčních námitek, o níž MSD v r. 2008 rozhodl, že nemá čistě preliminární charakter, jakož i k meritu nároku Chorvatska a protinároku (*counter-claim*) Srbska.

Soud v rozsudku nejprve stručně přiblížil historické a faktické okolnosti případu. Připomněl, že obě strany sporu jsou svrchované státy, které vznikly z rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ), a nastínil události, které vedly v jejich vytvoření.

MSD dále popsal hlavní události, které se odehrály v Chorvatsku v období 1990-1995. Uvedl, že krátce po vyhlášení deklarace nezávislosti Chorvatska z 25. 6. 1991 vypukl ozbrojený konflikt mezi chorvatskými ozbrojenými silami na jedné straně a na straně druhé silami vystupujícími proti nezávislosti, zejména silami vytvořenými částí srbské menšiny v Chorvatsku a různými polovojeuskými skupinami, které se v rozsudku obecně označují jako „Srbské síly“,

¹ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Croatia v. Serbia), Merits, Judgment of 3 February 2015, ICJ Reports 2015.

a přinejmenším od září 1991 Jugoslávskou národní armádou (JNA). Ke konci roku 1991 tyto Srbské síly a JNA kontrolovaly kolem jedné třetiny území Chorvatska v rámci jeho hranic v SFRJ. Tato situace trvala do r. 1995. Právě v průběhu tohoto konfliktu měla být spáchaná genocida namíтанá Chorvatskem.

Konečně Soud popsal, jak během jara a léta 1995 se Chorvatsku podařilo, v důsledku řady vojenských operací, znovu získat větší část území, nad nímž dříve ztratilo kontrolu. A právě v průběhu operace „Bouře“ v srpnu 1995 měla být spáchaná genocida namíтанá Srbskem v jeho protinároku.

OTÁZKA JURISDIKCE

Pokud jde o otázku rozsahu jurisdikce, Soud připomněl, že tato jurisdikce je založena výlučně na článku IX Úmluvy proti genocidii. Tento článek stanoví, že „spory mezi smluvními stranami týkající se výkladu, provádění nebo plnění této Úmluvy, včetně sporů týkajících se odpovědnosti státu za genocidium nebo kterýkoli z ostatních činů vypočtených v článku III, předkládají se na žádost kterékoli sporné strany k projednání Mezinárodnímu soudnímu dvoru.“²

Jde o jurisdikční klauzuli odkazující na MSD, na níž byla založena jurisdikce Soudu v tomto případě, ale i v obdobném sporu mezi Bosnou a Hercegovinou a Srbskem.³ V obou

případech Soud shodně dovedl, že nemá pravomoc rozhodovat o sporu týkajícím se údajných porušení závazků týkajících se zákazu genocidy podle obyčejového mezinárodního práva, nebo o jiných mezinárodních závazcích (např. závazcích vyplývajících z mezinárodního humanitárního práva nebo mezinárodního práva lidských práv).

Soud ve svém rozsudku o předběžných námitkách z r. 2008 potvrdil, že má jurisdikci rozhodovat o žalobě Chorvatska, pokud jde o činy spáchané po 27. 4. 1992, což je datum, kdy SRJ vznikla jako samostatný stát a stala se na základě sukcese stranou Úmluvy proti genocidii. Soud si však vyhradil pro fázi rozhodování o meritu sporu své rozhodnutí o jurisdikci vzhledem k porušení Úmluvy, jež měla být spáchaná před tímto datem.

Po prozkoumání argumentů obou stran z písemných podání i argumentů uplatněných při ústním jednání na jaře 2014 Soud rozhodl, že má jurisdikci rozhodovat o celém nároku Chorvatska, včetně části týkající se událostí před 27. 4. 1992. Tato část výroku byla přijata většinou soudců v poměru 11 ku 6. Jedná se o nejspornější část (vedoucí k řadě individuálních stanovisek soudců), ale také argumentačně nejzajímavější část rozsudku, zahrnující otázku sukcese do odpovědnosti (viz níže). MSD také uznal za přípustný protinárok Srbska, protože spadá do rozsahu jurisdikce Soudu podle článku IX Úmluvy a přímo souvisí s předmětem hlavního nároku.

² Text viz č. 32/1955 Sb.

³ *Application of the Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Merits* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ, Judgment, 26 February 2007.

ROZHODNUTÍ VE VĚCI

V meritorním rozhodnutí pak MSD většinou hlasů (15:2) zamítl nárok Chorvatska, že Srbsko nese odpovědnost za zločin genocidy, a jednomyslně zamítl protinárok Srbska, týkající se chorvatské odpovědnosti za spáchání genocidy. V obou případech Soud na základě předložených důkazů shledal, že činy spáchané jednotkami jedné i druhé strany konfliktu naplnily objektivní stránku (*actus reus*) zločinu genocidy podle čl. II Úmluvy, konkrétně usmrcení příslušníků národní či etnické skupiny a způsobení těžkých ublížení členům takové skupiny. Ani jedné straně sporu se však nepodařilo prokázat subjektivní stránku zločinu genocidy, která spočívá v specifickém úmyslu (*dolus specialis*) zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou. Zejména v případech zločinů spáchaných proti etnickým Chorvatům se zdá, že směřovaly k násilnému přesídlení většiny chorvatského obyvatelstva z dotčených oblastí, ale ne k jejich fyzickému zničení.

Protože se nepodařilo prokázat, že genocida nebo další porušení Úmluvy byly spáchané, Soud zamítl nárok Chorvatska (a také Srbska) v celém rozsahu a nemusel se zabývat jinými otázkami, jako přičitatelností spáchaných činů státu. V rámci rozsudku je tak z mezinárodněprávního pohledu zřejmě nejzajímavější ta část rozsudku, která se zabývá možností sukcese do odpovědnosti státu, tedy

Srbska do odpovědnosti za porušení, která by se mohla přičítat SFRJ.

SUKCESE DO ODPOVĚDNOSTI – ARGUMENTY STRAN

Jak již bylo řečeno, Soud se k této otázce dostal v souvislosti s řešením námítky Srbska proti jurisdikci Soudu nad nároky, které se vztahují k činům spáchaným před 27. 4. 1992. Ve svém rozsudku z 3. 2. 2015 MSD začal konstatováním, že FRJ (předchůdce dnešního Srbska) nemohla být vázána Úmluvou proti genocidii před 27. 4. 1992, a to dokonce ani jako stát *in statu nascendi*, což byl hlavní argument Chorvatska.

Soud však vzal na vědomí také alternativní argument, který žalující strana vznesla až při ústním jednání v březnu 2014, že FRJ (a následně Srbsku) mohla vzniknout odpovědnost na základě sukcese do odpovědnosti SFRJ za porušení Úmluvy v období před 27. 4. 1992. Chorvatsko uplatnilo dva samostatné důvody, kterými podložilo své tvrzení, že FRJ sukcedovala do odpovědnosti SFRJ.

Za prvé, Chorvatsko argumentovalo, že k této sukcesi došlo na základě aplikace zásad obecného mezinárodního práva týkajících se sukcese států (§ 107). Opíralo se přitom o nálezy arbitrážního tribunálu v *Lighthouses Arbitration* (1956), který prohlásil, že odpovědnost může být převedena na nástupce, pokud fakta jsou taková, že ospravedlňují činit stát nástupce odpovědný za protiprávní

chování předchůdce.⁴ Podle argumentů Chorvatska byl rozpad SFRJ postupným procesem, který zahrnoval ozbrojený konflikt mezi entitami, které se staly nástupnickými státy. Fakta případu, ve kterém jedna z entit, která vznikla jako nástupce (tj. FRJ, později Srbsko), ve značné míře kontrolovala ozbrojené síly SFRJ během posledního roku formální existence Jugoslávie, ospravedlňují sukcesi FRJ do odpovědnosti, která vznikla SFRJ činy ozbrojených sil, které se následně staly orgány FRJ (a později Srbska).

Za druhé, Chorvatsko argumentovalo, že FRJ svým prohlášením z 27. 4. 1992 naznačila, že „nejen hodlá sukcedovat do smluvních závazků SFRJ, ale také že sukcedovala do odpovědnosti, která vznikla SFRJ za porušení těchto závazků“ (§ 107).

Naproti tomu Srbsko hájilo názor, kromě argumentů vztahujících se k jurisdikci a přípustnosti nároku (námitka, že Chorvatsko vneslo nový nárok, pro který není právní základ v článku IX nebo jiných ustanoveních Úmluvy proti genocidii), že v obecném mezinárodním právu neexistuje zásada sukcese do odpovědnosti státu. Je však docela zajímavé, že Srbsko nad rámec tohoto principiálního argumentu také tvrdilo, že

všechny otázky sukcese do práv a závazků bývalé SFRJ se řídí Dohodou o otázkách sukcese (2001),⁵ uzavřenou mezi nástupnickými státy bývalé Jugoslávie, která stanoví postup pro posuzování zbývajících nároků proti SFRJ.⁶

SUKCESE DO ODPOVĚDNOSTI – POSTOJ MSD

Pokud jde o původní argument Chorvatska, Soud dospěl k závěru, že hmotněprávní ustanovení Úmluvy neukládají státu povinnosti vzhledem k činům, které nastaly před tím, než se tento stát stal vázaný Úmluvou (§ 100). Pravidla přičitatelnosti, na která odkazoval argument Chorvatska, zejména čl. 10 odst. 2 ILC článků o odpovědnosti států, nemohou sloužit k tomu, aby vtáhla činy před 27. 4. 1992 do rozsahu aplikace článku IX Úmluvy proti genocidii (§ 105).

Stojí však za zmínku, že Soud neodmítl, tudíž akceptoval nový, alternativní argument Chorvatska, pokud jde o činy předcházející 27. 4. 1992. MSD konstatoval, že k tomu, aby určil, zda je Srbsko odpovědné za porušení Úmluvy, je třeba rozhodnout, „(1) zda činy uváděné Chorvatskem se staly, a pokud ano, zda byly v rozporu s Úmluvou;

⁴ Viz pleadings of Prof. J. Crawford, advocate for Croatia; Public sitting held on Friday 21 March 2014, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Tomka presiding, in the case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), CR 2014/21, s. 21, para. 42: “We say the rule of succession can occur in particular circumstances if it is justified. There is no general rule of succession to responsibility but there is no general rule against it either.”

⁵ Viz UNTS, Vol. 2262, s. 251.

⁶ Viz pleadings of Prof. A. Zimmermann, advocate for Serbia, who referred to Article 2 of Annex F of the Agreement, which provides for the settlement of disputes by the Standing Joint Committee. Public sitting held on Thursday 27 March 2014, at 3 p.m., CR 2014/22, s. 27, paras. 52-54.

(2) pokud ano, zda tyto činy byly přičitatelné SFRJ v době, kdy nastaly a založily její odpovědnost; a

(3) jestliže byla založena odpovědnost SFRJ, zda FRJ sukcedovala do této odpovědnosti.⁷

Je důležité poznamenat, že Soud se domnívá, že pravidla o sukcesi, která se mohou uplatnit v tomto případě, patří do stejné kategorie jako pravidla o výkladu smluv nebo odpovědnosti států (§ 115). To znamená, že MSD nepovažuje samotný obsah Úmluvy a její článek IX za jediná pravidla pro určení odpovědnosti žalovaného státu. Tím, že Úmluva sama nespecifikuje okolnosti, za nichž vzniká odpovědnost státu, musí být určené podle obecného mezinárodního práva.

Na druhé straně ne všichni soudci MSD sdíleli názor většiny, která přijala tento bod rozsudku. Podle jednoho z názorů do dnešní doby v žádném z kodifikovaných pravidel obecného mezinárodního práva o sukcesi do smluv a odpovědnosti států se neuvažovalo o sukcesi do odpovědnosti. Pravidla o odpovědnosti států v případě sukcese zůstávají k rozvinutí.⁸

I když vzhledem k tomu, že se neprokázala subjektivní stránka zločinu genocidy, Soud nemusel v meritu řešit vznik odpovědnosti SFRJ a sukcesi odpovědnosti na FRJ a Srbsko, rozsudek má přinejmenším

teoretický význam pro uznání sukcese ve vztahu k odpovědnosti států. Třebaže nebylo v konkrétním případě potvrzeno, že došlo k sukcesi odpovědnosti, rozsudek zpochybňuje jako *obecné pravidlo* tezi o tom, že odpovědnost státu má vždy tak osobní povahu, že při zániku státu předchůdce nedochází k přechodu odpovědnostních závazků (popř. práv či nároků) na nástupnický stát.

Nejde ostatně o první rozhodnutí MSD, které připustilo sukcesi ve vztahu k odpovědnosti států. Patrně nejznámější z případů je spojen s důsledky rozpadu Československa, které řešil Mezinárodní soudní dvůr ve věci *Gabčíkovo-Nagymaros* (1997). Podle postojů obou nástupnických států a převládajícího názoru nauky šlo o rozdělení státu (*dissolution, dismembratio*).

Soud tehdy rozhodl, že před datem sukcese Československo (stát předchůdce) se dopustilo mezinárodně protiprávního chování a mělo povinnost zaplatit kompenzaci Maďarsku jako poškozenému státu. MSD na základě výkladu preambule Zvláštní dohody dovodil, že Slovensko je jediný nástupnický stát Československa vzhledem k právům a závazkům týkajícím se projektu Gabčíkovo-Nagymaros. Klíčový výrok zní, že „Slovensko tak může být odpovědné zaplatit kompenzaci nejen za své vlastní protiprávní chování, ale také za chování Československa, a je oprávněné, aby dostalo kompenzaci za škodu,

⁷ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Croatia v. Serbia), Merits, Judgment of 3 February 2015, para. 112.

⁸ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Croatia v. Serbia), Merits, Judgment of 3 February 2015, Declaration of Judge Xue, para. 23.

kteřou neslo Československo, jakož i samo v důsledku protiprávního chování Maďarska.⁹

Aniž by MSD podrobně rozebíral otázku sukcese států v oblasti mezinárodní odpovědnosti, jednoznačně potvrdil, že povinnost vyplývající z odpovědnosti (kompenzace) i právo na takové odškodnění přechází na stát nástupce bývalé ČSFR, v tomto případě Slovensko. V tomto případě lze konstatovat, že důsledky sukcese států vzhledem k sekundárním (odpovědnostním) právům a povinnostem byly posuzovány v úzké souvislosti se sukcesí ve vztahu k právům a povinnostem podle dvoustranné smlouvy, jejíž platnost Soud potvrdil.¹⁰ Třebaže někteří autoři zdůrazňují zvláštní okolnosti a výjimečnou povahu případu *Gabčíkovo-Nagymaros*, lze konstatovat, že MSD vyvodil logický závěr v situaci, kdy stát, kterému se porušení dané smlouvy přičítalo, zanikl a stát nástupce jasně deklaroval vůli sukcedovat do této smlouvy.

Rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie v letech 1991-1992 byl mnohem složitější než konsenzuální rozdělení bývalého Československa, a to i z hlediska právních otázek sukcese.¹¹ Až po téměř deseti letech od rozpadu se podařilo uzavřít Dohodu

o otázkách sukcese (29. 6. 2001) mezi všemi nástupnickými státy.¹² Nicméně rozsudek MSD ve věci genocidia (Chorvatsko v. Srbsko) z 3. 2. 2015 znamená další významný argument do diskuse o možnosti přechodu některých odpovědnostních závazků po zániku státu předchůdce. Představuje tak výzvu pro další zkoumání a rozpracování přesnějších pravidel mezinárodního práva o sukcesí států do mezinárodní odpovědnosti.

Working Papers ČSMP

Working Papers České společnosti pro mezinárodní právo jsou sérií tematicky orientovaných příležitostných publikací, kterou ČSMP zavádí vedle *Bulletinu ČSMP* (vychází od roku 2012) a anglicky psané ročenky *Czech Yearbook of Public & Private International Law* (vychází od roku 2010). Cílem *Working Papers* je podat středně dlouhou analýzu určitého, ideálně aktuálního problému mezinárodních vztahů z pohledu mezinárodního práva (veřejného, soukromého i práva evropského). *Working Papers* procházejí zjednodušeným recenzním řízením, které má zajistit potřebnou kvalitu textů, aniž by ohrozilo jejich publikaci v době, kdy je téma aktuální. *Working Papers* mohou sloužit jako podklad k některému ze setkání ČSMP. Dostupné jsou online.

⁹ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), Judgment of 25 September 1997, ICJ Reports 1997, s. 3, § 151.

¹⁰ Viz MIKULKA, V., State succession and responsibility, in: Crawford, J., Pellet, Olleson, S., *Law of International Responsibility*, Oxford University Press, 2010, s. 295.

¹¹ Již také proto, že se bývalá SFRJ rozdělila na pět, resp. po pozdějším rozdělení soustátí Srbska a Černé Hory dokonce šest nástupnických států.

¹² Text viz UNTS, vol. 2262, No. 40296, s. 251, nebo ILM, vol. 41, 2002, s. 1-39.